

Paweł Boike

SEMINARIUM NAUKOWE RELACJE PAŃSTWO-KOŚCIÓŁ
W MYŚLI POLITYCZNO-PRAWNEJ.
TORUŃ, 30 MAJA 2022 ROKU

Dnia 30 maja 2022 r. odbyło się seminarium naukowe poświęcone zagadnieniom ze styku prawa i religii. Przybrało ono formę online – wykorzystano platformę Microsoft Teams. Pomysłodawcą wydarzenia, a zarazem sekretarzem naukowym seminarium, był ówczesny Prezes Studenckiego Koła Naukowego Doktryn Polityczno-Prawnych piszący niniejsze słowa. Seminarium nie odbyłoby się, gdyby życzliwość, cierpliwość, otwartość, zaangażowanie i pro-studencka postawa dr hab. Anny Tarnowskiej, prof. UMK – Opiekuna Koła i Kierownika Naukowego Seminarium. Podziękowania należą się również prof. dr hab. Danucie Janickiej – Kierownik Katedry Historii Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Niemieckiego oraz pracownikom WPiA UMK, którzy zechcieli poprowadzić panele – dr hab. Marcie Baranowskiej, prof. UMK oraz dr. Tomaszowi Kucharskiemu i dr. Wojciechowi Włochowi.

Seminarium rozpoczęło się o godzinie 8.45 powitaniem uczestników przez dr. hab. Macieja Serowańca, prof. UMK – Prodziekana WPiA UMK ds. współpracy z zagranicą, który podkreślił interdyscyplinarność poruszanych zagadnień oraz wskazał, że odgrywają one ważną rolę z punktu widzenia konstytucjonalisty. Pan Dziekan zaproponował chwilę ciszy dla uczczenia prof. dr. hab. Stanisława Salmonowicza, który zmarł na 6 dni

MGR PAWEŁ BOIKE – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; adres do korespondencji: ul. Gagarina 11, 87-100 Toruń, Polska; e-mail: pawboike1998@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0789-0897>

przed seminarium. Warto w tym miejscu przypomnieć, że prof. S. Salmonowicz był uczonym światowego formatu, uznanym w Polsce i Europie historykiem prawa (i nie tylko prawa), wieloletnim pracownikiem WPiA UMK, cenionym dydaktykiem oraz mistrzem m.in. prof. dr hab. Danuty Janickiej oraz dr hab. Anny Tarnowskiej¹. Kierował przez wiele lat Katedrą Historii Prawa Niemieckiego w Polsce, która to została w 2014 r. połączona z Katedrą Historii Doktryn Polityczno-Prawnych (kierowaną wcześniej przez prof. dr. hab. Janusza Justyńskiego).

Po Prodziekanie głos zabrała prof. dr hab. Danuta Janicka. Wyraziła uznanie dla organizatorów Seminarium i zaprezentowała po krótkce program wydarzenia. Stwierdziła, że dla niej, jako historyka prawa, obecność wątków religijnych w dawnych aktach prawa oraz stosowania prawa jest czymś oczywistym. Przywołała ilustrujący biblijny wątek obraz „Sąd nas Zuzanną”, który wisi do dziś w Sali Sądowej toruńskiego Ratusza Staromiejskiego, a od ok. 1605 do 1793 r. przypominał sędziom miejskim o obowiązku rozstrzygnięcia zgodnie z cnotą sprawiedliwości². Zapewniła, że gdyby seminarium odbywało się w formie stacjonarnej zaprosiłaby wszystkich uczestników do tejże Sali w Muzeum Okręgowym³.

Panel I

Jako pierwszy głos zabrał dr hab. Grzegorz Maroń, prof. URz, filozof prawa, jeden z najbardziej oczekiwanych gości Seminarium. Wystąpienie Profesora przybrało tytuł: „Rola religii w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości”. Prelegent na podstawie szeroko zakrojonych i komparatystycz-

¹ Chcąc zrozumieć, jak nietuzinkową i wybitną postacią był Profesor, warto sięgnąć do jego wspomnień, zob. Salmonowicz 2014. Czytelnik znajdzie w nich wiele wątków związanych z historią państwa podziemnego, opozycji w Polsce Ludowej, a także z dziejami UMK i życiem towarzyskim środowiska akademickiego Torunia.

² Scena ta ukazująca nieprawość tych, którzy mieli stać na straży prawa była częstym motywem malarskim w XVI i XVII w. Fotografia rzeczonoego obrazu dostępna jest online w katalogu wystawy *Królewskie Miasto. Trzy stulecia przemian kultury artystycznej Torunia 1454-1793*, https://muzeum.torun.pl/aktualnosci/bezplatny-e-book-krolewskie-miasto-trzy-stulecia-przemian-kultury-artystycznej-torunia-1454-1793-wystawa-na-160-lecie-muzeum-okregowego/?fbclid=IwAR1kPTOdLywE0_0jPzHBhv7TwtC14MpWQzX9wsdF4M7MZNHR8Yx-WkgHAOM [dostęp: 02.06.2022].

³ Można przypuszczać, że w takim wypadku Pani Profesor jako znawczyni dziejów prawa sądowego Prus Królewskich podzieliłaby się z uczestnikami ciekawymi informacjami o wymiarze sprawiedliwości w przedrozbiorowym Toruniu.

nych badań orzecznictwa⁴ wyróżnił trzy rodzaje odwoływania się do religii w uzasadnieniach rozstrzygnięć sądowych. Po pierwsze sytuacje, w których religia jest przedmiotem rozstrzygnięcia (przykładowo słynna sprawa „drukarsza z Łodzi”, *casus* odmowy rejestracji Polskiego Kościoła Latającego Potwora Spaghetti, rozstrzygnięcia, czy doszło do naruszenia art. 196 k.k. czy też dóbr osobistych z powodu nieprzyjęcia, usunięcia czy dyscyplinowania przez związek wyznaniowy, np. Świadków Jehowy). Po drugie sytuacje, gdy religia jest elementem współkształtującym treść rozstrzygnięcia – Profesor podniósł, że skoro nierzadko sędziowie odwołują się do liberalnej filozofii politycznej, to dlaczegożby nie mogli do moralności religijnej (chodzi oczywiście o ustalenie przez sąd percepcji przez społeczeństwo pewnych zjawisk, a nie rozstrzyganie sprawy na podstawie Koranu, Biblii czy Katechizmu). Po trzecie sytuacje, gdy odwołanie religijne pełni funkcję racjonalizującą orzeczenie („oskarżony wykazywał cierpliwość Hioba”) lub też służy wyjaśnieniu osobie silniej związanej z moralnością religijną niż prawem stanowionym przez państwo, dlaczego jej zachowanie jest naganne (np. przypomnienie księdzu, że nie uchybił obowiązкови podatkowemu fragmentu Ewangelii dotyczącego płacenia podatków Cesarowi).

Jako druga referat wygłosiła dr Agata Czarnecka – powszechnie lubiana i ceniona przez studentów za dowcip i styl bycia adiunkt w Katedrze Teorii Państwa i Prawa WPiA UMK. Wystąpienie przyjęło tytuł „Państwo i religia, społeczeństwo obywatelskie i sumienie – przykład amerykański”. Prelegentka opowiedziała m.in. o genezie I poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych – w zamyśle Ojców Założycieli mającej stanowić zakaz ustanowienia religii państwowej. Zarysowała również postrzeganie religii przez przedstawicieli nowej teorii prawa naturalnego – jako jedno z kilku czy kilkunastu dóbr podstawowych⁵. W nowych teoriach prawa naturalnego, np. u Johna Finnisa dobra podstawowe stanowią źródło dobrostanu jednostek. W tej perspektywie szacunek państwa dla religii jest szacunkiem dla człowieka i obywatela.

⁴ Profesor Maroń jest czołowym przedstawicielem nurtu prawo i religia (*law&religion*) we współczesnej polskiej filozofii prawa. Nie sposób wymienić tutaj wszystkich jego prac z tego zakresu. Uzasadnionym będzie ograniczenie się do monografii: *Integralność religijna sędziego oraz argumentacja religijna w amerykańskim procesie orzecznictwym*, Rzeszów 2018.

⁵ Zainteresowania badawcze Prelegentki już od dawna oscylują m.in. wokół współczesnych koncepcji prawa natury. Zob. przede wszystkim opublikowaną jeszcze pod pannieńskim nazwiskiem pracę: Miętek 2009, 277-83.

Trzecim i zarazem ostatnim wystąpieniem w pierwszym panelu był referat dr Tomasza Snarskiego – filozofa prawa i karnisty w UG pt. „Czy istnieje filozofia i teologia prawa? Kilka uwag o potrzebie interdyscyplinarnych badań nad relacjami prawa i moralności”. Prelegent wyraził ubolewanie nad popularnością postpozytywistycznego myślenia o prawie, które w jego ocenie sprawa, że prawnicy zbyt rzadko podejmują refleksję nad istotą prawa i tym, jakie prawo powinno być. Ponadto sprzeciwił się twierdzeniu postoświeceniowego naukoznawstwa o nienaukowości filozofii i teologii. Wskazując na rolę dialogu pomiędzy tradycyjnymi uniwersyteckimi fakultetami postulował uwzględnianie dorobku nie tylko filozofii, ale również teologii w refleksji nad prawem (choć akurat ta ostatnia, jeśli chodzi o Polskę, znajduje się jego zdaniem w poważnym kryzysie). Dr Snarski zdefiniował teologię prawa jako refleksję nad prawem, która pozostaje immanentnie związana z Bożym Objawieniem. Przykładem teologii prawa jest niewątpliwie refleksja nad kategorią przebaczenia w kontekście prawa karnego⁶. Dr Snarski swoje wystąpienie zakończył wezwaniem „zrewijmy kajdany pozytywizmu!”.

Panel II

Jako pierwszy zabrał głos historyk i politolog z WNoPiB UMK, dr hab. Michał Białkowski, prof. UMK. Jego referat przyjął tytuł: „Korzenie ideowo-instytucjonalne ruchu Znak”. Prelegent omówił genezę ruchu społecznego powstałego na fali tzw. odwilży październikowej 1956 r., który skupiał publicystów, naukowców i innych przedstawicieli polskiej inteligencji przywiązanych do społecznej nauki Kościoła katolickiego, a zarazem nie zamykających się na laickie prądy intelektualne. Chodzi tutaj o środowiska Klubów Inteligencji Katolickiej w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Toruniu (potem również w innych miastach), osoby związane z „Tygodnikiem Powszechnym” oraz miesięcznikami „Znak” i „Więź”⁷.

⁶ Dr Snarski podjął ją w monografii: Snarski 2021. Zob. też Boike 2021, 83-86.

⁷ Warto pamiętać, że osoby związane z Ruchem Znak odegrały fundamentalną rolę w dziejach opozycji antykomunistycznej (m.in. Koło poselskie „Znak”) oraz w transformacji ustrojowej. W tzw. sejmie kontraktowym KIK w Toruniu reprezentował Jan Wyrowiński. W 1991 r. zasiadł w parlamencie dodatkowo Andrzej Tyc (Unia Demokratyczna – podobnie jak Jan Wyrowiński) oraz Jerzy Matyjek (Wyborcza Akcja Katolicka). Wbrew spotykanym niekiedy głosom należy dopowiedzieć, że związana niegdyś

Referent wskazywał na odrodzenie tomizmu i narodziny personalizmu w II poł. XIX i I poł. XX w. jako ideowe inspiracje społecznej działalności ruchu Znak. Korzeni instytucjonalnych upatrywał natomiast w przedwojennym środowisku skupionym wokół ośrodka dla niewidomych w Laskach oraz Stowarzyszeniu Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”.

Jako drugi zabrał głos dr hab. Zdzisław Zarzycki, prof. UJ – kierownik Pracowni Prawa Kościelnego i Wyznaniowego na WPiA UJ. Jego wystąpienie przybrało tytuł: „Prawo kościelne i wyznaniowe na Uniwersytecie Jagiellońskim. Nauka i nauczanie”. Profesor przedstawił skład Pracowni, kierunki badań podejmowane przez pracowników oraz charakterystykę prowadzonych przez nich przedmiotów na studiach prawniczych i administracyjnych. Z zaciekawieniem słuchaczy spotkał się fakt, przeznaczenia wielu godzin na te zajęcia oraz prowadzenie jednego przedmiotu przez kilku wykładowców.

Jako trzeci w ramach drugiego panelu wystąpił dr Tomasz Kowalczyk z Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Jego referat przyjął tytuł: „Programy polityczne Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce związane z wyborami do Sejmu w latach 1919-1935”. Prelegent scharakteryzował zjawisko obecności duchowieństwa na listach wyborczych trzech partii: Związku Ludowo-Narodowego (później Stronnictwa Narodowego), Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji oraz Stronnictwa Katolicko-Ludowego. Podczas dyskusji wieńczącej panel dr hab. Marta Baranowska, prof. UMK zwróciła jednak uwagę na brak poparcia kleru dla Endecji przed 1928 r.

Panel III

W trzecim panelu jako pierwszy zabrał głos konstytucjonalista z UMCS dr Marek Woźnicki. Jego wystąpienie przybrało tytuł: „Doktrynalne podstawy art. 25 ust. 3 Konstytucji RP”. Referent zwrócił uwagę na rodzaj sformułowania „poszanowanie autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego [tj. państwa i Kościoła – P.B.] w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego” sięgający dokumentu II Soboru Watykańskiego – konstytucji duszpasterskiej o Kościele

z WPiA UMK karnistka i parlamentarzystka dr hab. Alicja Grześkowiak nigdy do KIKu nie należała. Zob. Białkowski 2008.

w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Wskazał na unikatowość treści normy w skali europejskiej oraz na rozbieżność jej interpretacji pomiędzy stroną kościelną i państwową. Pierwsza z nich posiłkuje się relewantnym fragmentem z *Gaudium et spes*, druga natomiast opiera się na duchu separacji skoordynowanej.

Drugi referat w ramach trzeciego panelu zatytułowany „Problemy wybranych rozwiązań prawnych konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 1993 r. na tle innych konkordatów między Watykanem a państwami europejskimi” wygłosił p. Paweł Jochymczyk – student prawa z UW. Referat został przygotowany przez Prelegenta wspólnie z doc. Krystianem Kucharczykiem z Wyższej Szkoły Finansów i Prawa w Bielsku-Białej, który z powodu choroby nie mógł uczestniczyć w Seminarium. Prelegent zwrócił uwagę na kwestie, takie jak liczba umów regulujących materię konkordatową (Słowacja ma np. aż 4 takie umowy ze Stolicą Apostolską, z których każda reguluje inny obszar stosunków Państwa z Kościołem). Następnie poruszył obecność w umowie zawartej przez Polskę postanowień rzadko spotykanych w innych konkordatach (wymóg posiadania krajowego obywatelstwa przez biskupów, obowiązek ogłoszenia władzom państwowym zawczasu drogą dyplomatyczną osoby kandydata na biskupa, finansowanie przez państwo dwóch uniwersytetów katolickich).

Jako ostatni w panelu trzecim głos zabrał mgr Kamil Barc – ubiegłoroczny absolwent WPiA UMK, były prezes zaprzyjaźnionego Koła Historii Prawa. Jego wystąpienie przybrało tytuł: „Instytucjonalny i moralny rozdział państwa od Kościoła. Kilka uwag na tle nauki Benedykta XVI”. Prelegent oparł się głównie na przemówieniu wygłoszonym 22 września 2011 r. przez Papieża Niemca w Bundestagu⁸. Wskazywał na diagnozowane przez Ratzingera ryzyka związane z dziedzictwem pozytywizmu wyrastające z kantowskiej dychotomii bytu i powinności, która sprawia, iż podważa się walor pewności i obiektywności wiedzy o dobru i złu. Referent podkreślił m.in., że w świetle nauki Benedykta XVI, państwo nie może się zamykać na dobro, ani uzależniać podstawowej kategorii etycznej od woli demokratycznej większości. Pomoc ubogim musi zaś łączyć się z postawią solidarności.

⁸ Polskie tłumaczenie przemówienia dostępne na oficjalnej stronie Watykanu: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/speeches/2011/september/documents/hf_benxvi_spe_20110922_reichstag-berlin.html [dostęp: 02.06.2022].

Panel IV

Ostatni panel miał charakter typowo studencki. Jako pierwsza zabrała głos p. Katarzyna Zaborek z UKSW. Jej wystąpienie przybrało tytuł: „Wolność sumienia i religii w świetle orzecznictwa sądów powszechnych”. Zreferowała dwa budzące kontrowersji orzeczenia polskich sądów powszechnych ilustrujące tezę, że pomiędzy respektowaniem a naruszeniem wskazanych wolności biegnie bardzo niewyraźna granica.

Kolejnym referentem był reprezentujący ten sam ośrodek p. Łukasz Sitkowski, którego wystąpienie przyjęło tytuł: „Orzecznictwo sądów federalnych Stanów Zjednoczonych w kształtowaniu modelu separacji czystej pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi”. Powrócił więc znów temat genezy I poprawki podjęty wcześniej przez dr Czarnecką. Referent zwrócił szczególną uwagę na dziedzictwo Thomasa Jeffersona.

Jako ostatni głos zabrał student II roku prawa UMK p. Jakub Krućko. Jego wystąpienie przybrało tytuł: „Wpływ doktryny Kościoła katolickiego na kształtowanie regulacji rodzinnych i opiekuńczych w Polsce”. Z dużym uznaniem słuchaczy spotkało się przywołanie przez Referenta wypowiedzi parlamentarzystów z prac nad projektem obowiązującego *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, zarówno nieprzychylnych katolickiej etyce małżeńskiej posłów PZPR i ich koalicjantów, jak również reprezentujących katolicyzm otwarty członków koła poselskiego Znak. Ci ostatni bezskutecznie postulowali m.in. wydłużenie okresu wyczekiwania przed zawarciem małżeństwa do trzech miesięcy.

Kończąc niniejsze sprawozdanie warto powtórzyć stwierdzenie, które wybrzmiało podczas dyskusji wieńczącej pierwszy panel. Prawnicy potrzebują solidnego wykształcenia humanistycznego. Stąd ważne jest, by dla zagadnień, takich jak poruszane na przedmiotowym Seminarium, nigdy nie zabrakło miejsca na fakultecie prawniczym pod pozorem ich rzekomej „niepraktyczności”. Historia edukacji prawniczej pokazuje, że usuwanie zagadnień filozoficzno- czy historyczno-prawnych ma długotrwałe i bardzo negatywne dla całego społeczeństwa skutki [Winiarski 1937, 137 i n.]. Jak to ujął przed laty wybitny internacjonalista, dziekan poznańskiego Wydziału Prawa i przewodniczący Międzynarodowego Trybunału Sprawiedli-

wości w Hadze, Profesor Bohdan Winiarski (1884-1969): „Prawnik potrzebuje teologa, moralisty, kanonisty; nie może się obejść bez historyka i filologa, musi się radzić filozofa, psychologa, etnografa i socjologa, ekonomisty i polityka; wiele zyska na obcowaniu z lekarzem, w szczególności z psychiatrą. Samo zetknięcie się różnych umysłowości, jakich wymagają te dziedziny wiedzy, różnych typów myślenia, różnych postaw badawczych musi działać zapładniająco. Prawnik, pozostawiony sobie, zamykający się w ciasnych ramach swej bezpośredniej specjalności, nie miałby ani podnieć umysłowych niezbędnych do prawdziwie twórczej pracy, ani pomocy ze strony innych nauk, których potrzebuje. Tylko zupełny Uniwersytet może być silnym ogniskiem pracy naukowej, tylko on bowiem może zapewnić atmosferę, w której pomyślnie rozwijać się może indywidualna praca twórcza” [tamże, 133].

PIŚMIENNICTWO

- Białkowski, Michał. 2008. *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*. Toruń–Gdańsk: Oficyna Wydawnicza FINNA.
- Boike, Paweł. 2021. Rec.: „Tomasz Snarski. *Kościół katolicki wobec kary śmierci. Między prawem, a filozofią i teologią*, Warszawa 2021, Biblioteka Więzi, ss. 190.” *Civitas et Lex* 3:83-86.
- Kurkowski, Michał, red. 2021. „Królewskie miasto – trzy stulecia przemian kultury artystycznej Torunia (1454-1793). Wystawa na 160-lecie Muzeum Okręgowego.” <https://muzeum.torun.pl/wp-content/uploads/2021/11/Krolewskie-miasto-%E2%80%93%93trzy-stulecia-przemian-kultury-artystycznej-Torunia-1454-1793.-Wystawa-na-160-lecie-Muzeum-Okregowego.pdf> [dostęp: 02.06.2022].
- Maroń, Grzegorz. 2018. *Integralność religijna sędziego oraz argumentacja religijna w amerykańskim procesie orzecznictwym*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Miętek, Agata. 2009. „Nowa teoria prawa naturalnego. Główne konteksty i problemy.” *Dialogi Polityczne* 9:277-83.
- Salmonowicz, Stanisław. 2014. *Życie jak osioł ucieka*. Bydgoszcz–Gdańsk: Instytut Pamięci Narodowej.
- Snarski, Tomasz. 2021. *Kościół katolicki wobec kary śmierci. Między prawem, a filozofią i teologią*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”.
- Winiarski, Bohdan. 1937. „Zagadnienia organizacji studiów prawniczych.” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2:129-204.

Information about Author: PAWEŁ BOIKE, MA – Nicolaus Copernicus University in Toruń; correspondence address: ul. Gagarina 11, 87-100 Toruń, Poland; e-mail: pawboike1998@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0789-0897>